

добродетели на романното изкуство са съсредоточени в "Майстора и Маргарита". Това е произведението на века". Всъщност диалогът между двамата продължава и през бариерата на отвъдното, защото "ако наистина няма смърт — пише Звезданов, — както ни говори Булгаковият Йешуа, то сигурно сега Кръстьо Куюмджиев седи на най-прохладното място до вечната река на живота, между "ведомството" на Йешуа и "ведомството" на Воланд (непременно между двете!), и почти като Майстора продължава да съчинява недописаната книга тук, на земята, книгата с тайните, които той скри от нас и отнесе със себе си, та да не му е скучно отвъд".

Убеден съм, че това е същата книга с тайни, която и Николай Звезданов пише като лична изповед, като откровение. Задъхано и вълнуващо е словото на тази изповед, защото то си е мъчително катерене към хималайските върхове на духа и прозрението. И само безпределното благоговение пред голямото изкуство му дава сили. А той има верен усет за истинското творчество, за онова, което непрекъснато ни убеждава, че всъщност "смърт няма".

Георги Гърдев

Anthony Brennan. ONSTAGE AND OFFSTAGE WORLDS IN SHAKESPEARE'S PLAYS . Routledge. London & New York, 1989. 321 pp.

Тази е втората книга на професор Антъни Бренан от университета "Макмастър" в гр. Хамилтън, Канада. В продължение на години той е придобивал опит като актьор и режисьор-постановчик, а този труд представлява особен вид синтез на дългогодишните му наблюдения и изучаване на огромен брой Шекспирови и най-различни други постановки.

Любопитно е да се отбележи, че още в самото начало на предговора, като изброява имената на световноизвестни шекспироведи, оказали силно влияние върху работата му, авторът споменава и големия български шекспировед проф. Марко Минков.

Самата книга е посветена на проблематика, която за учудване е сравнително слабо засегната в безчетните изследвания за Шекспир и попълва значителна празнина не само в тази област на шекспироведството, но и в театралната литература изобщо. В центъра на вниманието е един специфичен похват, с който, съзнателно или не, си служи почти всеки драматург. Той играе голяма роля при планиране структурата на пиесата, т. е. коя част от действието да се извърши пряко пред очите на зрителите и за коя част от него да се даде косвена информация — било чрез преразказ, предаване на съобщение, диалог между двама или повече герои или по някакъв друг начин. Авторът изследва взаимноотно-

шенията между това, което се случва на сцената, и събитията извън нея: между това, което Шекспир ни показва, и онова, за което ни разказва.

Често поради сложната нишка на сюжетите и големия брой подробности във взаимодействията между много от героите, на Шекспир му се налага само да преразкаже някои събития, които е мъчно да се поставят на сцената, а също и да подбере от източниците си кои събития да постави в центъра на действието, за кои да спомене мимоходом, кои изцяло да пропусне и кои герои и събития пък да добави, за да компенсира съответен недостиг, който е съзрял в източника.

Освен поради обективни причини, свързани с някои характерни особености на театъра в Шекспирово време и налагащи отсъствието на даден актьор от сцената (в повечето постановки няколко роли са се дублирали от един и същ актьор, много от ролите са били твърде дълги и на актьорите са били необходими известни паузи за почивка), проф. Бренан твърди и съответно доказва в своя труд, че голяма част от структурирането на действието се извършва от драматурга умишлено, със строго определена цел. Целта е не само стройното протичане на действието, но и постигането на съответен драматичен ефект и специфично въздействие върху аудиторията. Ето някои от мислите на А. Бренан по този повод: "Бих могъл да приема, че един автор може да не осъзнава всички ефекти, които творбата му може да произведе, но смятам, че творческият процес в значителна степен представлява едно изключително организирано усилие за постигане на специфични ефекти. Писателят оформя работата си, като разрешава проблемите с тяхното възникване, и с умело майсторство разгръща различни техники, действащи в унисон, с цел да прикове вниманието на публиката... Един драматург, който ежедневно посещава театъра, както предполагаме, че и Шекспир е правил, би могъл да разбере от публиката кои структури и техники произвеждат желаните ефекти и кои не.... Понякога виждаме, че реакцията на хората към събитие, на което не са свидетели, може да бъде по-ефектна, отколкото, ако са преки зрители... Въздействието на дадено събитие може до голяма степен да се създаде именно като аудиторията бъде лишена от пряко участие".

Книгата е съставена от две части. В първата са изследвани начините, по които Шекспир използва преразказа на събития, случили се извън сцената и на самата нея, различните начини, по които той разгръща специфични техники за свързване на сценични и извънсценични събития по време, когато героите отсъствуват от сцената. Също така цяла глава е посветена на начините, по които Шекспир координира различни елементи при представянето на битки, като съчетава сценичен бой, дипломация, речи на предизвикателство на сцената със съобщения за храбри подвизи и сблъсъци извън нея.

Във втората част е показано как някои или всички тези техники са използвани в отделни пиеси и какъв ефект предизвиква тяхната употреба при формирането на общия ефект от пиесите.

Макар и твърде обемиста, книгата е написана увлекателно, с лек и приятен език. Удивителното е, че авторът не е подходил към ръкописа като към строго научен труд (при все че той е такъв), а като човек, който споделя с огромна, с разнообразна по състав аудитория своя опит и практическо-приложни изследвания, като постепенно и съвсем достъпно разкрива изводите от дългогодишните си наблюдения.

За режисьорите тази книга ще бъде изключително ценна по редица причини. Ще им помогне да вникнат в скритите механизми на Шекспировото творчество, а и при вземане на оптимални сценични решения. С нейна помощ те ще видят всички останали драми със съвършено други очи. Обаче най-ценна ще бъде може би за драматурзите — за тях би се превърнала в своеобразен учебник, в настолна книга и неизчерпаем извор на идеи.

Във връзка с всичко казано дотук мога убедено да твърдя, че трудът на проф. Бренан е много подходящ за превод на български език (може би най-уместно ще бъде да се публикува в поредицата "Театър XX век"), защото съдържа универсални постановки и притежава нееднозначна насоченост — обединява в себе си научни, практически и приложни елементи, осветлени многостранно благодарение на също така комплексния научно-режисьорско-актьорски подход на автора, а това е твърде рядка комбинация.

Пламен Батенбергски

СБОРНИК В ЧЕСТ НА ЕДИНАЙСЕТЯ МЕЖДУНАРОДЕН СЛАВИСТИЧЕН КОНГРЕС

Славянската филология има почти двувековна история. Модерната славистика разширява както своя предмет, така и методологическите похвати, които позволяват по-всеобхватни изследвания. Същевременно авторитетът и утвърждаването на науката се дължат и на традициите: на откриването на славистични катедри в славянски и неславянски страни, на издаването на редица специализирани славистични списания и сборници, както и на своеобразните кулминации на изследваческите търсения, намерили изява на всеки пореден славистичен конгрес. За пръв път подобен форум се провежда през 1929 г. в Прага, следва повече от два десетгодишно прекъсване в периода около Втората световна война и след нея, за да се възроди традицията от 1958 г. насам на всеки пет години да се провежда конгрес на славистите.

Посветен на Братиславския конгрес, проведен през месец септември 1993 г., сборникът **Славистични проучвания** (отг. редактор Людвиг Селимски и редактори: Георги Данчев, Русин Русинов, Гочо Гочев) включва разработки